

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

Çocukların Elemleri Meselesi Hakkında Bir Değerlendirme
An Analysis on The Issue of Children's Suffering

Harun ÇAĞLAYAN

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı
Associate professor, Kirikkale University, Faculty of Islamic Sciences,
Basic Islamic Sciences, Department of Kalam and Islamic Sects of Creed
Kirikkale, Turkey
caglayanharun@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0228-5164>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 09/02/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 11/04/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2021

Atıf / Citation: Çağlayan, Harun. “Çocukların Elemleri Meselesi Hakkında Bir Değerlendirme”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Nisan/April 2021), 1-21.
<https://doi.org/tader.877482>

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Copyright © Published by The Journal of Tafsir Studies
Sakarya/Turkey

Bütün hakları saklıdır/All rights reserved.

Öz

Müslüman kültüründe ilahi fiillerin adalet sınırları içinde gerçekleştiği ve zulüm ile vasıflandırılmasının imkânsız olduğu hususunda genelde Müslüman bilginler, ittifak halindedir. Ancak onlar, adaletin niteliği, kapsamı ve nasıl tecelli edeceği gibi bazı konular hakkında farklı fikirlere sahiptirler. Bu fikirlerin teşekkül ve gelişiminde etkili olan tartışmalardan biri de çocukların elemi meselesidir. Zihinsel ve bedensel açıdan henüz gelişimini tamamlamadığı için çocuk, hemen her kültürde masum kabul edildiğinden yetişkinlerden farklı haklara sahiptir. Çocukluk döneminde insan, toplum içinde ve hukuk önünde yetişkinlerden farklı ilkelere göre değerlendirilir. Aynı şekilde dinî açıdan da çocuk, teklife muhatap olma bakımından sorumluluğu olmayan kesimlerden sayılır. Çocukluk döneminin bu özel konumu nedeniyle, çocukların elemi meselesinde kalamcılar arasında ahlaki bazı tartışmalar gündeme gelmiştir. Allah, masum oldukları için hukuk ve toplum vicdanında müstesna bir yere sahip olan çocukların dünyada hastalık, savaş ve şiddete maruz kalmasına nasıl müsaade ediyor? Suç işledikleri halde yetişkinlerin bağışlanmasını öneren bir inancın kaynağı olan tanrı, masum çocukların acı çekmesine hangi nedenden dolayı müdahale etmiyor? Zihinleri meşgul eden bu tarz soruların sayısını artırmak mümkündür. Burada önemli olan bu sorulara, vicdanları rahatlatılacak bir şekilde doğru ve ikna edici cevaplar bulabilmektir. Çünkü suç-ceza ilişkisine bağlı olarak yetişkinlerin maruz kaldıkları kötülüğün gerekçesi olarak öne sürülen akıl ve özgür irade, çocukların elemi meselesinde açıklayıcı bir çözüm değildir. Çocukların elemi meselesinde kalamcılar, kötülük konusunda kullandıkları delillerden farklı olarak adalet ilkesinden daha çok hikmet kavramından hareketle konuyu ele almışlardır. Onların bu tarz bir tavır takınmalarında, değer olarak etik ilkeleri esas almalarının önemli oranda etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kelâm ekollerinin çocukların elemi meselesine yaklaşımları, aynı zamanda onların ahlak anlayışlarının da bir yansımasıdır. Araştırmanın amacı, Müslüman kültür tarihinde çocukların elemi meselesinin ortaya çıkmasına neden olan dinsel ve toplumsal sebeplerin kökenlerini tespit ederek üzerinde karşılaştırmalı bir teolojik analiz yapmaktır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak tümevarım, veri işleme yöntemi olarak ise karşılaştırmalı çözümleme metotları kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Çocukların Elemi, Ahlak, Kötülük, Hikmet.

Abstract

In Muslim culture, Muslim scholars generally agree that divine acts take place within the boundaries of justice and impossible to be characterized by cruelty. However, they have different opinions about the nature, scope and how justice will be manifested. One of the issues that influenced the formation and development of these ideas is the problem of children's suffering.

Since the child has not yet completed his mental and physical development, he is considered innocent in almost all cultures, so he has separate rights from adults. In childhood, human beings are evaluated according to principles different from adults in society and before the law. Likewise, in terms of religion, the child is considered to be among the groups that do not have any responsibility to obey religious orders. Due to this special position of childhood, some moral debates have been raised among theologians on the issue of children's suffering. How does Allah allow children, who have an exceptional place in the law and society's conscience because they are innocent, to be exposed to disease, war and violence in the world? For whatever reason God does not interfere with the suffering of innocent children, who is the source of a belief that proposes forgiveness of adults despite committing crimes? It is possible to increase the number of such questions that occupy minds. The important thing here is to find correct and convincing answers to these questions in a way that will comfort their conscience. Because reason and free will, which are put forward as the justification of the evil that adults are subjected to, depending on the crime-punishment relationship, is not an explanatory solution to the issue of children's suffering.

The theologians dealt with the issue of children's suffering based on the concept of wisdom rather than the principle of justice, different from the evidences they used on evil. It is seen that their adoption of ethical principles as a value is significantly effective in adopting such an attitude. In this context, the approach of kalam schools to the issue of children's suffering is also a reflection of their understanding of morality. The aim of the study is to determine the origins of religious and social causes that gave rise to the issue of children's suffering in the history of Muslim culture and to make a comparative theological analysis on it. In the research, induction was used as data collection method and comparative analysis methods were used as data processing method.

Keywords: Kalâm, Children's Suffering, Ethic, Theodicy, Wisdom.

Giriş

Müslüman kültüründe, hikmet ve adalet ilkeleri açısından ilahi fiiller, zulümle birlikte anılmaz. Allah'ın hüküm ve fiillerine zulüm isnat edilemeyeceği noktasında tüm düşünürler ittifak halindeyken ilahi adaletin nitelik, kapsam ve yöntemi hakkında ihtilaf içindedir. İhtilafa konu olan tartışmalarda öne çıkan başlıklardan biri de masum oldukları halde çocukların acı çekmelerinin ahlaki açıdan nasıl değerlendirileceği meselesidir.

Çocukların maruz kaldıkları engellilik, hastalık, kuraklık, kaza, şiddet, savaş, her türlü istismar ve yaşamlarını erkenden yitirmelerine neden olan diğer durumlarla ilişkili elemleri açıklayabilmek için onların bağlı oldukları ahlaki ve dinî sorumlulukların sağlıklı bir şekilde ortaya konulması gerekir. Aksi takdirde çocukların dünyada yaşamış olduğu sıkıntılar, dinî inançlara karşı şüpheci veya menfi bir tutuma neden olabilir.¹ Müslüman düşüncesinde, çocukların elemi meselesi hakkında görüş bildiren düşünürler, çoğunlukla kelamcılar olmuştur. Onlar, dünyada çocukların acı çekmesi gibi sıkıntılı durumları Allah'a yakıştıramadıkları için kötülük konusu üzerinde düşünmeye ve onun kaynağının doğa, insan veya Allah olduğu noktasında farklı görüşler ortaya koymaya başlamışlardır.² Kelamcılar, daha çok dünya ve ahirette akli niteliklere sahip olup olmasına göre çocukların elem ve cezalara maruz kalmasının ahlaki ve dinî açıdan ne anlam ifade ettiğiyle ilgilenmişlerdir.

Her kültürde, henüz zihinsel olgunluğa ulaşmadığı ve davranışlarının sonuçlarını idrak edemediğinden çocukların masum olduğu ve yetişkinlerle aynı statüde kabul edilemeyecekleri anlayışı vardır. Dolayısıyla suç teşkil eden herhangi bir söz veya fiil işlediklerinde onlara ceza verilmek yerine ıslah edilmesine yönelik tedbirler alınır. Bu bağlamda hikmet açısından şu sorular önem kazanmaktadır. Masum olmasından dolayı, insan düşüncesine dayalı sistemlerde bile çocuk, suç işlemesi durumunda cezalandırılmayıp onun ıslahı için tedbirler alınıyorken nasıl oluyor da merhamet sahibi Tanrı, dünya ve ahirette çocukların acıdan korunması için gerekli tedbirleri almayıp onların elem çekmesine müsaade ediyor? Yoksa çocukların acı çekmesine Tanrı'nın izin vermesinde anlaşılamayan bir gizem mi vardır? Bu ve benzeri soruların cevapları, sadece konu hakkında tarafların görüşlerini bilmek açısından değil, aynı zamanda Müslüman düşüncesinin konuyu hangi bağlamda ele aldığına bir göstergesi olması açısından da önemlidir.

Dinî disiplinler içinde çocuk konusu; din eğitiminde gelişme ve öğrenme, fıkhıta hak ve muafiyetler bağlamında incelenirken kelâm ilminde ağırlıklı olarak çocukların elemi ve dinî teklife

¹ Necip Taylan, "Din Felsefesinde Kötülük Problemi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1994), 54.

² İhvân-ı Safâ, *Resâilü İhvâni's-safâ ve hullâni'l-vefâ* (Kum: Maktab al-I'lâm al-Islâmî, 2000), 2/130.

muhatap olmaları bakımından incelenir. Araştırmanın amacı, Müslüman düşüncesinde çocukların elemi meselesinin hangi bağlam ve örneklem üzerinden ele alındığını tespit etmek ve ulaşılan veriler üzerinden etik bir çözümlemeyle konunun günümüz açısından nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin sağlıklı bir yaklaşım ortaya koyabilmektir. Araştırmanın benzer çalışmalardan farkı, verilerin sadece belli alanlardan değil, karşılaştırmalı olarak değişik örneklem alanlarından edinilmiş ve ulaşılan veriler üzerinde etik ve teolojik bir analiz yapılmış olmasıdır.

Çalışmada öncelikle Kur'an'da doğrudan çocukların elemi meselesiyle ilişkilendirilmesi muhtemel ayetlerin nasıl yorumlandığı verilmeye çalışılmış; sonrasında sorumluluk açısından çocukların dünya ve ahiretteki elemeleri hakkında kelâm ekollerinin görüşleri delilleriyle ortaya konulmuştur. Değerlendirme kısmında ise ulaşılan veriler, analiz edilerek günümüz açısından nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Çocukların Elemi Meselesi

Çocukların elemi meselesi, dinî disiplinlerde hüsün-kubuh, hidayet-delâlet, aslah-hikmet ve kader başta olmak üzere birçok konuyla doğrudan ilişkili olarak incelenmektedir. Konunun etrafıca ortaya konulmasında ve ekollerin meseleyi ele alış biçimlerinin sağlıklı bir şekilde analiz edilmesinde öncelikle Kur'an'dan çocukların elemi meselesiyle doğrudan ilintili olduğu düşünülmesi muhtemel konuların genel olarak tespiti ve anlaşılma biçimlerinin ortaya konulması faydalı olacaktır.

Kur'an'da çocukların elemi meselesiyle ilgili değinilen konuların başında, çeşitli nedenlerle çocukların öldürülmesi geleneği olduğu söylenebilir. “*Mev'ûde*” terimiyle ifade edilen cahiliye döneminde kız çocuklarının canlı halde toprağa gömme âdeti,³ ayetlerde şöyle anlatılır: “*Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşâğılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Ne kadar da kötü bükküm veriyorlar!*” (en-Nahl, 16/58, 59). “*Sorulduğu zaman diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna; hangi suçundan dolayı öldürüldün diye!*” (et-Tekvir, 81/8).

Cahiliye dönemi insanlarından kimileri, kız çocuğu olduğu haberini aldığı anda; eliyle ağzını kapatarak öfkesinden dolayı yutkunmaya ve duyduğu utançtan dolayı insanlardan gizlenip kendi kendine homurdanmaya başlardı.⁴ Rebî'a ve Mudar gibi bazı Arap kabileleri, fazladan doyurulması gereken bir boğaz, ailenin güvenliğini sağlamada yetersiz bir güç, kaçırılmaları durumunda aile için bir utanç kaynağı ve kıskançlıktan dolayı ilerde evlendirmenin zor olması gibi gerekçelerle doğan

³ Mehmet Ali Kapar, “Mev'ûde”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29/491.

⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-e'kâvîl fi vücûbi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Kahire: Mektebetu'l-Ubeykân, 1998), 3/443; Ebû Abdullâh Ahmed b. Ebu Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdulmuhsîn el-Türkî (Beyrut: Muessesetu'r-Risale, 2006), 12/341, 342.

kız çocuklarını toprağa gömerlerdi.⁵ Rivayete göre doğumu yaklaşan bir anne, kazılan bir çukur yanına gider; eğer doğan çocuk, kız olursa hemen toprağa gömülür veya biraz büyüdükten sonra süslenip çöle götürülerek bir kuyuya atılırdı.⁶

Ayetlerde çocukların elemine dair ikinci olarak Hz. İbrahim'in kıssasına değinilebilir. “(Oğ-
lu) Babasıyla beraber geçecek çağa erişince: (Hz. İbrahim) Yavrucuğum! Rüiyada seni boğazladığımı görüyorum;
bir düşün, ne dersin? dedî” (es-Saffât, 37/102). Tefsirlerde, çoğunlukla Hz. İbrahim'in rüyasında oğ-
lunu boğazladığını görmesini, oğlunu kurban etmesi olarak yorumladığı ve bunu yapmaya yelten-
diğinde ise Allah'ın buna engel olarak oğlu yerine koç veya dağ keçisi gibi bir hayvan kurban et-
mesinin yeterli olacağı anlatılmaktadır.⁷ Yine ayetlerde anlatılan gizemli bir seyahatte yaşananlar,
çocukların elemi kapsamında değerlendirilebilir. Şöyle ki; “Yine yürüdüler. Nihayet bir çocuğa rastladık-
larında hemen onu öldürdü. (Hz. Musa) dedi ki: Masum bir canı, bir can karşılığı olmaksızın öldürdün öyle mi;
sen gerçekten kötü bir şey yaptın!” (el-Kehf, 18/74). Bu seyahat sırasında masum bir çocuğun kasıtlı
olarak öldürüldüğü anlatılır.⁸ Son olarak Kur'an'da geçen Hz. Yusuf'un çocukluğunda yaşadıkları-
nı da çocukların elemi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Hikâye, temsili olarak şu ayet
üzerinden yorumlanabilir: “Onu (Hz. Yusuf) değersiz bir pabaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten
ona fazla bir değer vermemişlerdi” (Yusuf, 12/20). Hz. Yusuf'un abileri, sırf ondan kurtulabilmek için
önce onu kuyuya atmışlar, sonra çok az bir bedel karşılığında köle olarak bir kervana satmışlardır.⁹

Kur'an'da çocukların elemi meselesi kapsamında değerlendirilmesinin mümkün olduğunu
düşündüğümüz yukarıdaki ayetler üzerinde bir değerlendirme yapmadan önce teolojik açıdan ko-
nunun nasıl ele alındığının ortaya konulması yararlı olacaktır.

Kelâmî literatürde çocukların elemi başlığında tartışılan kader, hidayet, aslah, hikmet, şer
ve ahlak gibi konuların tümüyle bir şekilde ilintili olan mevzu, *Üç Kardeş Meselesi*'dir. Rivayete göre
biri çocuk, diğer ikisi mümin ve kâfir olarak yetişkin çağlarında ölmüş üç kardeş arasında, ahirette
şöyle bir konuşma geçer. Çocuk yaşta ölen kardeş, mümin abisinin cennetteki derecesine imrene-
rek; “Keşke Rabbimiz, büyümeme fırsat verseydi de sevap işleyip ben de yüksek derecelere ulaş-
bilseydim!” der. Onun bu isteğine Allah; “Şayet sana ömür verseydim, büyüdüğünde sevap değil
günah işleyecek ve şimdi cehennemde olacaktın” diyerek onun için hayırlı olanın çocukken ölmesi

⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/404; Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 9/48, 49.

⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/321, 322.

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an tevîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah İbn Abdulmuhsîn et-
Turkî (Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001), 19/587-589; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/221.

⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/601; Ebü'l-Fidâ' Şihâbuddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Mustafa Seyyîd
Muhammed (Kahire: Müessesetü'l-Kurtuba, 2000), 9/173.

⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 8/22, 23.

olduğunu söyler. Bunun üzerine kardeşlerden kâfir olarak ölen abi; “Rabbim! Kardeşimin iyiliğini düşünüp küçük yaşta onun canını aldığın gibi keşke benim de çocuk iken canımı alsaydın! Böylece ben de cehenneme girmezdim!” der. Kâfir kardeşin bu yakınmasına nasıl cevap verilmesi gerektiğini hocası Ebû Alî Muhammed b. Abdulvehhâb el-Cübbâ’ye (ö.303/916) soran Ebu’l-Hasen el-Eş’arî’nin (ö.330/941) cevap alamayınca Mu‘tezile mezhebinden ayrıldığı söylenir.¹⁰

Yukarıdaki müzakerenin gerçekte yaşanmışlığı konusundaki tartışmalar bir yana; burada önemli olan, bu rivayet aracılığıyla dönemin Allah ve insan fiillerindeki sorumluluk alanlarına ilişkin Müslüman zihin dünyasına hâkim olan anlayışlara ulaşabilmemizdir. Dikkat edilecek olursa kıssada mağdur edilen insan gibi verilmesine karşın, asıl mahkûm edilenin zihinlerdeki Müslüman Tanrı anlayışı olduğu görülecektir. Diğer bir deyişle hikâyede bir yandan teorik olarak nimet ve ceza vermede tüm sorumluluğun Allah’a ait olduğu ifade edilirken diğer yandan etik açıdan Allah’ın belli kalıplar içinde davranmaya mecbur bırakılması, sonrasında ise pratikte tanık olunan çocukların elemi meselesinde hangi oranda ilahi sorumluluğun olduğunu anlamaya çalışmak, problemin asıl kaynağını oluşturmaktadır. Etik açıdan sorunun tarif ve çözümünde kelâm ekollerinin farklı yaklaşımları bulunmaktadır.

2. Çocukların Elemi Meselesiyle İlgili Görüşler

Çocukların elemi meselesindeki klasik teolojik yaklaşımları, genel olarak Hâricîlik, Mu‘tezile ve Ehl-i Sünnet şeklinde üç ana başlık altında toplayabiliriz. Çünkü konu hakkındaki diğer yaklaşımların bir şekilde bu üçlü tasniften birine dâhil olduğu görülmektedir.

2. 1. Hâricîler’e Göre Çocukların Elemi

Hâricîler, yaşam tarzları ve düşünce biçimlerine uygun olarak çocuklarla ilgili konularda katı bir anlayışa sahiptirler. Onların aşırı fırkalarından olan Ezârika’ya göre savaş ve baskınlarda, kâfir olduklarını düşündükleri muhalif Müslümanların kendilerinin olduğu gibi eş ve çocuklarının da öldürülmesi veya esir alınması caizdir.¹¹ Ezârika’nın Müslümanların çocuklarına caiz gördükleri bu sert tavırdan hareketle onların çocukların elemi meselesine nasıl yaklaştıklarını anlamak, zor

¹⁰ Abdülkâhir b. Muhammed Bağdâdî, *Uşûlu’l-dîn* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 152; Sa’düddîn Mes’ûd b. Ömer Tefâtânî, *Şerhu’l-Akâ’idi’n-Nesebiyye*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa’d (Kahire: Mektebetü’l-Ezheriyye lit-Türâs, 2000), 12.

¹¹ Ebü’l-Hasen Alî b. İsmâil Eş’arî, *Maqalâtü’l-İslâmiyyîn ve’htilâfü’l-muşallîn*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire: Mektebetü’l-Nehdati’l-Mısıriyye, 1950), 1/159; Ebü’l-Yüsr Muhammed Pezdevî, *Uşûlu’l-dîn*, thk. Hans Peter Linss (Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyyetü li’t-Türâs, 2003), 332.

olmasa gerektir. Nitekim Hâricîler, ebeveynlerinin î mânî durumlarına bağlı olarak çocukların dünya ve ahirette acı çekmelerinin mümkün ve normal olduğu kanaatindedir.¹²

Hâricîlerden Sa'lebiyye'ye göre çocuklar, savaşlarda esir alınmaları veya öldürülmeleri konusunda ebeveynlerinin hükmüne tâbi oldukları gibi ahirette de onların azabına ortak olacaklardır.¹³ İbâdiyye ise müşrik çocuklarının ahirette elem görüp görmeyecekleri hususunda kesin bir görüş bildirmemekle birlikte içlerinden bazıları, Allah'ın çocuklara ihsanda bulunmayıp azap etmesi durumunda bunun ihtimalli değil, kesin bir hükümle gerçekleşeceğini savunmuştur.¹⁴

Aşırı fikirlerinden dolayı Hâricîler başlığı altında değinilmesi mümkün olan Râfizîler, çocukların dünyadaki eleme meselesinde üç farklı görüşe sahiptir. Bunlardan birinciler, çocukların acı çektiklerini ve bunun yaratılış gereği Allah'ın fiili olduğunu söylerken ikinciler, elemin varlığını ve Allah'ın fiili olmasını kabul ederler; ancak bunun yaratılışın bir gereği değil, kişide Allah'ın eleme yaratmasından kaynaklandığı savunurlar. Bu durum, çarpma sonucu sesin gelmesi veya atılan bir taşın hareket etmesi gibi mütevellidât sayılan fiillerin durumu gibidir. İmâmet ve itizâl yanlısı üçüncüler ise çocuk elemelerinin bir kısmının ilahi, bir kısmının da gayr-i ilahi eylemler sonucunda meydana geldiğini savunur. Allah, bu elemeleri mecbur olduğundan değil, istediğinden dolayı yaratmaktadır. Rafizîlerden bazıları, ahirette çocukların mağfîret ya da elem ile karşılaşmasının Allah'ın iradesine bağlı olduğunu söylerken bazıları, onların her hangi bir sıkıntıyla karşılaşmadan doğrudan cennete gireceklerini savunur.¹⁵

Anlaşıldığı kadarıyla Hâricîlere göre çocukların eleme meselesi, hayatın normal seyri içinde olağan bir vakıa olduğundan üzerinde ahlaki bir değerlendirme yapmak gereksizdir.

¹² Abdülkâhir b. Muhammed Bağdâdî, *el-Farq beyne'l-fırak*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1995), 83, 84.

¹³ Eş'arî, *Mağalât*, 1/169.

¹⁴ Eş'arî, *Mağalât*, 1/76.

¹⁵ Eş'arî, *Mağalât*, I/121, 122.

2. 2. Mu'tezile'ye Göre Çocukların Elemi

Mu'tezile mensupları, teklife konu olmadığı ve etik açıdan zulüm olacağı endişesiyle ahirette çocuklara elem verilmesinin imkânsız olduğu noktasında hem fikir iken dünyada çocuklara elem verilmesinin makul bazı gerekçeleri olabileceğini düşünmektedir.

Çocukların eleme meselesinde Mu'tezile içinde üç görüş vardır. Ağırlıklı olan ilk görüş, bedeli ahirette karşılanmak (ta'vîz/i'vâz) şartıyla yetişkinlere ibret olması için Allah'ın çocuklara elem verebileceği yönündedir. Bu yaklaşıma göre karşılığı ahirette verileceğinden dolayı Allah'ın çocuklara dünyada elem vermesi zulüm sayılmaz. İkinci görüş olan lütuf taraftarlarına göre Allah, sırf iyilik olsun diye çocuklara daha fazla bedel vermek için onlara elem verebilir. Bu bedelin elem olmadan da verilmesi mümkündür; ancak Allah'ın bu şekilde bir mükâfat vermeyi tercih etmesi O'nun iradesine kalmıştır. Üçüncü görüş ise Allah'ın herhangi bir bedel ve gerekçe olmaksızın çocuklara elem verebileceğini savunur. Çocukların elemeleri karşılığında kazandığı bedel ebedidir; ancak bu, onların kendi fiilleriyle hak ettikleri bir kazanç değil Allah'ın onlara bir ikramıdır.¹⁶

Mu'tezile, mükellef olan yetişkinlere yapılan elemeleri hak ettikleri (müstahak) gerekçesiyle zulüm olarak görmediği gibi, mükellef olmayan çocuklara yapılan elemeleri de karşılığında ahirette yeter derecede bir mükâfat verilmesi şartıyla zulüm ve abes görmez. Nitekim onlara göre maslahat gereği çocuklara dünyada elem verilmesi ve bunun karşılığında ahirette ivâz, itibar ve istihkâk ile çekilen acıların telafi edilmesi hikmet ve adalete uygun bir davranıştır.¹⁷ Bu yönüyle Mu'tezile'ye göre çocukların elemelerine karşın Allah'ın bedel olarak ivâz vermesi, ihtiyârî değil ızdırârî bir karşılık olmaktadır. Aksi takdirde Allah'ın zalim olması kaçınılmaz olurdu.¹⁸

Elem konusundaki görüşlerini makul gösterebilmek için Mu'tezile, çeşitli açılardan çocukların çektikleri acıların iyi olduğunu söyleyebilmiştir. Öncelikle elem, bir şekilde çocukların fiilleri sonucunda meydana geldiğinden hak ettikleri için başlarına gelir. Ayrıca ilerde daha büyük sıkıntılara düşmemeleri için çocukların bazı sıkıntılara maruz kalması mümkündür; çünkü bunlar sayesinde çocukların üzerinden birçok zarar def edilir. Mu'tezile'nin çoğunluğu, çocuk elemelerine karşılık verilecek olan bedelin teklife karşılık gelen sevaptan bir seviye daha düşük olduğunu savunur. Ama onlar, bedelin sevap gibi sürekli olması konusunda ihtilaf etmişlerdir. Şu kadar var ki elem-

¹⁶ Eş'arî, *Makâlât*, 1/292.

¹⁷ Ebü'l-Hasen Abdülcebbar b. Ahmed Hemedânî, *Şerhu'l-uşûli'l-hamse*, thk. Abdulkerim Osman (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1996), 485, 486, 500.

¹⁸ Hüseyin Maraz, "Mu'tezile Kelâmında Bir Hak Ediş Olarak İvâzın İlahî ve İnsânî Yönü", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2018), 112.

ler, karşılığında ahirette daha güzel bir bedel verileceğinden dolayı değil, dünyada iken eleme maruz kalmayanların ibret alıp azgınlıktan uzak durmalarını sağladıkları için iyidir.¹⁹

Mu'tezile'den Bişriyye'ye göre Allah'ın çocuklara elem vermesi mümkündür; fakat bunu yaparsa zulmetmiş olur. Ancak Allah'ın elem vermeyi dilediği çocuk, artık akıl sahibi sayılacağından musibeti hak etmiş kabul edilir ve Allah'ın ona elem vermesi zulüm olarak değerlendirilmez. Doğrusu bu iddia, oldukça karmaşık ve kendi içinde çelişik bir görüştür.²⁰ Kaynaklarda bazen müstakil bir mezhep²¹ bazen de çoğu meselede takipçisi olduğu Mu'tezile mezhebinin bir kolu²² olarak geçen Bekriyye'ye göre ise çocuklar, beşiklerinde kesilse veya yakılsalar bile acı duymaz; dövülmeleri durumunda feryat etseler de aslında bundan zevk alırlar.²³

Genel olarak Mu'tezile, çocukların eleme meselesinde çocukların lehine olan ahiretteki tutumunu, dünyada iken sergilemekten uzaktır.²⁴ Muhtemelen onların bu şekilde davranmalarının nedeni, rasyonel olarak sistematiğini kurdukları adalet ve aslah teorisinin çocukların eleme meselesinde vakıayla uyuşmadığına tanık olmaları sonrasında, teori ve pratik arasındaki bu açmazı mantıklı bir şekilde çözmeyi istemeleridir. Ancak görünen o ki bu çaba, çözüm olmak yerine başka sorunların doğmasına neden olmuştur.

2. 3. Ehl-i Sünnet'e Göre Çocukların Eleme

Eş'arî, diğer teolojik konularda olduğu gibi mutlak mürîd tanrı anlayışından hareketle çocukların eleme meselesine yaklaşır. Ona göre Allah, egemenliğiyle tüm varlığa boyun eğdiren ve karşı koyanları susturarak iradeleri kontrol altında tutan mutlak bir otorite olduğundan²⁵ dilerse inkârcıları imana, iman edenleri de inkâra zorlayabilecek güç ve hakka sahiptir. Ama Allah, kullarına haksızlık yapmak istemediğini haber vermektedir.²⁶

Eş'arî'ye göre Allah hakkında bir hüküm vermeden önce herhangi bir iş veya varlık hakkında iyi ve kötü şeklinde bir tarif yapılmayacağı için varsayılan olarak acı ve hazların her ikisinin de iyi olduğunu kabul etmek gerekir. Dolayısıyla Mu'tezile'nin yaptığı gibi bir faydanın celbi veya

¹⁹ Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Yûsuf Cüveynî, *Kitâbü'l-irşâd ilâ kavâri'î'l-edilleti fî uşûli'l-itiqâd*, thk. Mûsa Muhammed Yusuf (Bağdat: el-Mektebu'l-Hancı, 1950), 277.

²⁰ Bağdâdî, *el-Farq*, 158; Ebü'l-Feth Tâcüddîn Abdulkerîm Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl*, thk. Mühennâ Emîr Ali (Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 1993), 1/78.

²¹ Eş'arî, *Maqâlât*, 1/317.

²² Pezdevî, *Uşûlu'd-dîn*, 258.

²³ Bağdâdî, *Uşûlu'd-dîn*, 339; Cüveynî, *Kitâbü'l-irşâd*, 274.

²⁴ İbrahim Bayram, "Mu'tezile'de Çocukların Dinî Konumu", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2020), 223-230.

²⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil Eş'arî, *el-İbâne an uşûli'd-diyâne* (Beyrut: Dâr İbn Zeydûn, ts.), 4.

²⁶ Eş'arî, *el-İbâne*, 52, 54.

zararın defî için acı ve hazzın olması gerektiğini söyleyerek elemlere bir meşruiyet sebebi aramaya gerek yoktur. Çünkü elemler, Allah tarafından yaratılmış oldukları için zaten iyidir.²⁷

Allah'ın dünya hayatında çocukların el ve ayaklarının kesilmesine neden olan cüzzam hastalığı gibi musibetlere maruz kalmasına izin vermesini ilahi adalete aykırı bulmayan Eş'arî, aynı şeyin ahirette de mümkün ve caiz olduğu söyler. Bu bağlamda ilahi fiillerin sırf adalete uygun olduğunu kanıtlamak için çocukların dünya hayatında acı çekmeleri, başka insanlara ibret olması içindir, diyerek bir gerekçe aramak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü böyle düşünülmesi durumunda, sırf kâfirlerin azabını artırmak için Allah'ın ahirette onların çocuklarına azap edilmesinin de meşru ve adalete uygun olduğunu kabul etmemiz gerekirdi. Oysa bu ihtimalin aksine Hz. Peygamber, ahirette kâfirlerin çocukları için bir ateşin hazırlanacağını ve çocuklardan bu ateşe girmelerinin isteneceğini; çocuklardan bu emre itaat edenlerin cennete, karşı çıkanların ise cehenneme sevk edileceğini haber vermektedir.²⁸

Anlaşıldığı kadarıyla Eş'arî'ye göre çocukların elemi meselesinde hikmete uygun olan şey, irade etmesi durumunda Allah'ın hem dünyada iken çocukların acı çekmesine müsaade etmesi hem de ahirette onları yeniden imtihan etmesinin mümkün olmasıdır. Dolayısıyla bu meselede, makul olmak için akli ve ahlaki bazı gerekçeler aramak, çocuklar için faydadan çok zarara sebep olacağından lüzumsuz bir çabadan ibarettir. Çocukların elemi meselesinde Eş'arî'nin akli değil, naklî delilleri esas aldığı görülmektedir.

Eş'arî düşüncede fiiller, hikmete göre değil hikmet, ilahi fiillere göre değerlendirilir. Diğer bir deyişle hikmetli fiilin ölçüsü, onun Allah'ın fiili olup olmamasıyla ilgili olduğundan, hangi şekilde olursa olsun eğer bir fiil, Allah'ın fiiliyse zaten hikmetli sayıldığından başka bir ölçüt aramaya gerek kalmaz. Bu bağlamda dünyada tanık olduğumuz çocukların acı çekmesi, Allah'ın fiili olduğundan hikmet ve adalete uygundur. Aynı şekilde eğer ahirette sevapları olmadığı halde Müslümanların çocukları cennetten mahrum bırakılmasına veya kâfir çocuklarının cennete kabul edilmesine tanık olursak, hikmet ve adalete uygun olan da o olacaktır. Bu yönüyle çocukların durumu, kendilerine iman daveti (teklif) ulaşmamış kimsenin durumu gibidir. Allah, davet kendisine ulaşmadığından mükellef sayılmasa da böylesi bir kimseye ahirette dilerse adaletiyle azap eder, dilerse de lütuf ve fazlıyla nimet verir.²⁹

Genel olarak Mâtürîdî anlayışa göre Allah'ın zulmetmesi düşünülemediğinden O'nun kullarını günaha zorlaması ve sonrasında cezalandırması uygun değildir. Dolayısıyla müminlerin

²⁷ Cüveynî, *Kitâbü'l-ürşâd*, 273, 274, 278.

²⁸ Eş'arî, *el-İbâne*, 56.

²⁹ Bağdâdî, *Uşûlu'd-dîn*, 263.

çocuklarının ahirette hesaba çekilmeleri veya onlara azap edilmesi olanaksızdır.³⁰ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) hikmet anlayışı, kötülük konusuyla yakından ilgilidir. O, insanlar için kötülük olarak bilinen şeyleri, özde kötü değil ilahi hikmetin farklı şekillerdeki yansımaları olarak görür. Nitekim aklın hikmete aykırı sandığı hatta sefeh gördüğü nice olayın daha sonradan hayırlı sonuçlara vesile olduğu bilinen bir gerçektir.³¹ Bu bağlamda ilahi fiil ile hikmetin kaynağı zaten Allah olduğundan bunların birbirine aykırı olması düşünülemez.³² Dolayısıyla Mâtürîdî, insanların kötü bildiği şeylerin gerçekleşmesine izin verilmesiyle kötülüğün aynı şey olmadığı kanaatindedir.³³

Mâtürîdî düşünce sistemine göre eğer bir eylem hikmete uygun değilse bu; ya failin hikmet hakkında bilgi sahibi olmamasından ya da özel bir ihtiyacını gidermek istemesinden kaynaklanır. Allah'ın cehalet ve ihtiyaçtan uzak olduğu bilindiğine göre hikmetin dışına çıkmasına da lüzum olmaz. Dolayısıyla ilahi fiillerin kesin maksadını öğrenmek için 'niçin' denilmesine gerek yoktur. Çünkü kişi anlasın veya anlamasın ilahi fiillerin mutlaka bir hikmeti vardır.³⁴ Bu bağlamda çocukların elem çekmesinde de aklın anlamakta aciz kaldığı hususlar olabilir. Bir kişinin hastalıktan şifa bulması için sevdiği insana acı bir ilaç vermesi, nasıl kötülük olmuyorsa aynı şekilde Allah'ın insanlara sonunda iyilik olan bazı şeyleri emretmesi de O'nun Rahîm sıfatıyla çelişmez.³⁵

Mâtürîdîler, birbiriyle uyuşmayan rivayetlerin varlığını kanıt göstererek, kâfirlere ait çocukların yeniden yargılanmasına şüpheyle yaklaşır. Çünkü bu tarz haberler, suçların bireyselliği ilkesiyle uyum sağlamadığı gibi Ehl-i Sünnet'in genel ilkeleriyle de uyuşmaz.³⁶ Ayrıca eğer yeniden imtihan mümkün olsaydı, adaletin bir gereği olarak bunun, mümin veya kâfir ebeveyn ayrımı yapmaksızın tüm çocuklar için olması gerekirdi.³⁷ Bu bağlamda Mâtürîdîler, çocukların cehennemden çıkan bir topluluğa katılmalarının emredilmesini bile çocuklar için bir elem olarak görür. Yine çocukların dünya hayatından önce misak vaktinde imtihan edildikleri ve müminlerin olacak ço-

³⁰ Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed Nesefî, *Bahru'l-kelem fî ilmi't-tevhîd*, thk. Veliyyüddîn Muhammed Sâlih el-Farfûr (Dimeşk: Mektebetu Dâru'l-Farfûr, 2000), 146, 193.

³¹ Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi (Ankara: İsam Yayınları, 2013), 350, 351.

³² Ebû Mansûr Muhammed Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 5/389, 6/464; Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, 191.

³³ Emine Ögük, *Maturidi'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 250, 252.

³⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, 151.

³⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-sünne*, 7/83, 84.

³⁶ Pezdevî, *Uşûlu'd-dîn*, 239.

³⁷ Hemedânî, *Şerhu'l-uşûli'l-hamse*, 481.

çocukların isteyerek imanı kabul ettikleri, diğerlerinin ise reddettikleri şeklindeki haberler de çocukların faydasına değildir. Dolayısıyla ahirette kâfirlerin çocuklarına azap edilip edilmeyeceğinin kararını Allah'a bırakarak en azından çocukların elem çekmeyeceklerini ümit etmek gerekir.³⁸

Anlaşıldığı kadarıyla Mâtürîdî düşüncede, çocukların dünyadan önce veya sonra elem çekmeleri adaletin bir gereği olarak mümkün değilken; hikmetin bir gereği olarak akıllarca anlaşılması mümkün bazı nedenlerden dolayı dünyada mümkündür.

3. Çocukların Elemi Meselesinin Mukayeseli Analizi

Çocukların elemi meselesiyle ilişkili olarak Kur'an'da geçen konuların anlaşılma biçimleriyle kelimelerin konuya yaklaşım tarzlarının hangi oranda örtüştüğü tartışılabilir. Nitekim ayetlerde ifadesini bulan mevzu ve kavramların fıkıh, kelâm ve tefsir gibi dinî disiplinlerce farklı bağlamlarda ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın kapsamı açısından öncelikli olan husus; konu, zaman ve mekân algısının ötesinde ayetlerde geçen çocukların elemiyle ilgili lafzi çıkarımlar ile teolojik yaklaşımlar arasında bir bağ kurabilmektir. Böylece hem kelimelerin meseleyi ele alırken hangi oranda dinî ve kültürel öğelerden etkilendikleri belirlenmiş, hem de ulaşılan sonuçların etik açıdan ne anlam ettiği ifade ettiği analiz edilmiş olacaktır.

Kur'an'da, çocukların öldürülmesi gibi etik açıdan onaylanmayan hususların açık bir kötülük ve büyük bir suç olarak ifade edilmesi,³⁹ Müslüman düşüncesi açısından önemli bir hareket noktasıdır.⁴⁰ Nitekim ahirette canlı halde gömülen kız çocuğuna hangi suçundan dolayı öldürüldüğünün sorulması ve onun da bu soru karşısında susmasının anlamı, çocuğun masumiyetinin tescili ve asıl suçlunun çocuğa bu hükmü reva görenler olduğunun bir beyanıdır. Bu tıpkı Hz. İsa'ya “*Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, Beni ve annemi, Allah'tan başka iki ilah edinir' diye sen mi dedin?*” (el-Mâide 5/116) diye sorulması gibidir. Her iki durumda da masum kişinin sanki suçluymuş gibi yargılanması, asıl suçluların utanç ve korkularını artırmaya yöneliktir.⁴¹ Bu bağlamda Kur'an'a göre çocuk cinayetlerinin sorumlusunun Allah değil, insanların inşa ettiği değerler sisteminin olduğu söylenebilir.

Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi meselesiyle ilgili psikolojik, sosyolojik ve kültürel çeşitli değerlendirmeler yapılabilir. Ancak çalışmanın sınırları açısından bu değerlendirmelere girmeksizin Hz. İbrahim'in oğluyla ilgili ayette geçen, “*Babasıyla beraber gezecek çağa erişince*” ifadesini,

³⁸ Pezdevî, *Uşûlu'd-dîn*, 239.

³⁹ “Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.” (el-İsrâ, 17/31).

⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/254, 255.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Eblî's-sünne*, 10/432.

'kendi geçimini sağlayacak yaşa veya imtihan yaşına ulaşınca' şeklinde yorumlayanlara⁴² atfen konunun çocukların elemi meselesi dışında tutulmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Aynı şekilde eğitsel, dilsel ve kurgusal olarak üzerinde farklı değerlendirmelerin yapılmasına imkân veren gizemli seyahatte ilgili olarak da benzer bir yaklaşım sergilemek mümkündür. Bu bağlamda gizemli seyahatte konu edinilen bir çocuğun kasıtlı olarak öldürülmesi, etik ve hukuki açıdan sıkıntılı olduğundan öldürüldüğü haber verilen kimsenin çocuk değil, genç veya yetişkin bir kişi olduğu yönündeki rivayetlere⁴³ itibar etmenin daha sağlıklı olacağı düşünülebilir. En çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde baba sevgisinden mahrum bırakılan Hz. Yusuf'un çocukluğunda yaşadıklarını ise sonu iyi biten bir mücadele hikâyesi olarak tanımlamak, kanaatimizce etik açıdan uygun değildir. Çünkü bir yetişkinin başarıya giden yolda çektiği sıkıntılar ahlaki açıdan sorun değilken aynı şeylerin kişisel gelişimini henüz tamamlamamış bir çocuk için düşünülmesi uygun düşmeyecektir. Nitekim bir yetişkinin hayallerini gerçekleştirmek için isteyerek sıkıntılara katlanmayı göze almasıyla bir çocuğun sıkıntılara maruz kalması, etik olarak aynı kategoride değildir. Bu bağlamda Hz. Yusuf'un çocukluk döneminde yaşadığı sıkıntıları, imtihan veya peygamberliğe hazırlık değil, büyük kardeşlerinin sebep olduğu bir suç olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Hâricîlerin mürteku'ül-kebîre meselesindeki aşırı tutumları dolayısıyla büyük günah sahipleri hakkındaki görüşlerini genişleterek onların eş ve çocuklarını da tartışmaya dâhil etmeleri, ayetlerde bildirilen hiç kimsenin bir başkasının günahından sorumlu olmayacağı⁴⁴ ve Allah'ın hiç kimseye zulmetmeyeceği⁴⁵ ilkelerine aykırı olduğundan yanlış bir yaklaşımdır.⁴⁶

Çocuklarının elemi meselesinde, Hâricîlerin dinî görünmesine karşın, gerçekte dönemsel ahlaki normlara göre tavır takındıkları görülmektedir. Bu bağlamda onların sosyo-politik düşünerek çöl yasasına göre hüküm verdiklerini söyleyebiliriz. Nitekim Hâricîlerin kendilerine muhalif diğer Müslüman fırkalarla olan mücadelelerinde, müminlerin eş ve çocuklarını öldürmeleri veya köleleştirmeleri onların yaşam tarzı için olağan işler arasında olduğundan çocukların elemi meselesinde de farklı düşünceleri beklenemezdi. Hatta biraz daha zorlanacak olursa onların değer algısında çocukların mal ve eşya statüsünde olduğu bile söylenebilir. Nitekim onlardan bazılarına göre kendi çocukları da dâhil tüm çocuklar, ergenliklerine kadar mümin veya kâfir olarak kabul edile-

⁴² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Eblî's-sünne*, 8/578.

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Eblî's-sünne*, 7/200.

⁴⁴ "Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez" (el-En 'âm, 6/164).

⁴⁵ "Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez." (el-Kehf 18/49).

⁴⁶ Hemedânî, *Şerhu'l-uşûli'l-ğamse*, 479.

meyeceğinden büyüyünceye kadar kendi hallerine bırakılmaları, gençlik çağına girdiklerinde ise ebeveynleri tarafından imana davet edilmeleri gerekir.⁴⁷

Akıl, teklife muhatap olmalarından dolayı yetişkinlerin günahlarına karşılık maruz kaldıkları sıkıntıları zulüm olarak değerlendirmeyebilir; ancak ebeveynlerine gelen bu sıkıntıların çocuklara intikal etmesini zulüm olarak görür. Aynı şekilde kâfirlerin azaplarının artması için onlarla birlikte çocuklarının da cehennemde olması bir zulümdür. Çünkü eğer babaları yüzünden çocuklarına azap edilmesi doğru olsaydı, bunun dünyada da mümkün olması gerekirdi. Ayrıca bir fiilin zulüm olduğu belli olduktan sonra öznesine göre onun hükmü değişmez. Dolayısıyla babalarının günahları nedeniyle çocuklarına azap edilmesi zulüm olacağından bu mümkün değildir.⁴⁸

Mu'tezile, çocukların elemi meselesinde, Allah'a zulüm isnat edilmesinin önüne geçmek için ekolün temel görüşlerinden olan adalet ilkesine göre hüküm vermeye çalışmıştır. Onların ahlaki ilkeleri gözetmek maksadıyla dünyadaki elemelerin karşılığında ahirette bir bedel verileceğini söylemesi, mantık açısından olumlu bir başlangıç gibi görünmesine karşın adalet açısından sorunun çözümünde ikna edici olmadığı⁴⁹ gibi farklı açılardan eleştirilmeyi de gerektiren sıkıntılı bir yaklaşımdır. Çünkü çocukların hangi gerekçelerle olursa olsun eleme müstahak olduklarını söylemek etik açıdan sorunludur.⁵⁰

Çocuk elemelerinden ibret alarak yetişkinlerin yaşamlarına daha iyi yön verebilmeleri ihtimal dâhilinde olmasına karşın, çocukların bu elemelerden dolayı ölmeleri durumunda, iman ederek ilerde daha büyük nimetlere kavuşma şanslarını yitirecekleri de ortadadır. Bu bağlamda eşit haklara sahip iki öznenin birinin faydası için diğerinin araç olarak kullanmasının adalet, iyilik ve hikmet açısından anlaşılabilir bir tarafı olduğu söylenemez. Dolayısıyla Mu'tezile'nin çocukların elemi meselesine mantıklı bir açıklama bulma girişimlerinin, aslah gibi bizzat kendi ilkeleri açısından çelişik yeni durumların doğmasına neden olduğu görülmektedir. Çünkü onlar, bir yandan Allah'ın insanların maslahatına aykırı iş yapmasının mümkün olmadığını söylerken diğer yandan çocukların zararına olarak onlara elem verilebileceğini savunmaktadır.⁵¹ Ayrıca yetişkinlerin ibret alması için bedeli sonradan ödenmek şartıyla çocuklara elem verilmesine tanık olan kişilerin, ibret alarak günahlarını terk etmesi de garanti edilemez. Aksine bu durumdaki kimselerin ibret alıp hatalarından

⁴⁷ Eş'arî, *Maḳalât*, 1/167.

⁴⁸ Hemedânî, *Şerḥu'l-uşûli'l-ḥamse*, 477-480.

⁴⁹ Hulusi Arslan, "Doğal Felaket ve İstraplara Konusunda Kelamcıların Görüşleri", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/2 (2002), 28.

⁵⁰ Hüseyin Aydın, "İlâhî Adalet Açısından Çocuk ve Hayvan Elemeleri Meselesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2009), 7.

⁵¹ Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed Neseî, *Tebşiratu'l-edille fî uşûli'd-dîn*, thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004), 2/326, 327.

dönmek yerine, çocukların eleme meselesini ahlaki bir açmaz olarak değerlendirip isyan ederek imtihanı kaybetmeleri de mümkündür.⁵²

Bekriyye'nin elem anında çocukların acı değil zevk duyduklarını savunması duyu ve akla aykırıdır. Çünkü çocukların acıyla yüzleştikleri zaman huzursuz olmaları ve elem verici şeylerden nefret etmeleri, açıkça onların eza anında acı çektiklerinin bir göstergesidir. Bunun aksini iddia etmek, çocuk ve hayvanların hisleri olmayan cansız varlıklar (cemâdât) olduğunu savunmakla aynı anlama gelir.⁵³ Dolayısıyla hiçbir şart altında çocukların elemden zevk aldığı söylenemez.⁵⁴

Mu'tezile'nin günahsız olduğu halde baskınlarda çocuğun kâfir anne-babalarıyla birlikte dünyada öldürülmesini ve ahirette ebeveynlerinin üzüntüsünü artırmak için onlarla birlikte azap edilmesini eleştirmesi doğru bir yaklaşımdır. Ancak aynı Mu'tezile'nin ahirette masum birine azap edilmesinin zulüm olacağını kabul etmesine karşın çeşitli maslahatlara binaen dünyada iken çocukların acı çekmesine Allah'ın izin vermesini zulüm olarak görmemesi anlaşılabilir değildir. Kanaatimizce Mu'tezile, teklife muhatap olma konusunda çocukların yetişkinlerle aynı sorumluluk seviyesinde olmadıklarını varsayarak bir bedel karşılığında onların maslahatını ötelemiş olabilir. Çünkü onlar, insan olma açısından çocuk ve yetişkinleri aynı kabul ederken sorumluluk bağlamında onları birbirinden ayırırlar.⁵⁵

Eş'arî yaklaşımın çocuklara dünya ve ahirette elem verilmesini caiz kabul etmesi ve bunu zulüm değil adaletin tecellisi olarak açıklaması, onların mutlak mürid tanrı anlayışının bir yansımasıdır. Nitekim onların adalet algısına göre ilahi fiiller, kötü veya çirkin şeklinde tarif edilmez. Aciz varlıklar kendileri için yasaklanan şeyleri yapmaları veya girmelerine izin verilmeyen yerlerde bulunmaları durumunda kötü bir iş yapmış olurlar. Allah için yasak olan hiçbir yer ve yerine getirilmesi gereken hiçbir emir olmadığı için O'nun fiilleri, kötü olmakla nitelendirilemez. Bununla birlikte Allah, kâfirlere azap edeceğini önceden haber verdiğinden dolayı inkârcıların cennete girmeyeceğini söyleyebiliriz. Çünkü Eş'arî'ye göre Allah'ın gerçekleşmeyecek bir şeyi, yalan söyleyerek haber vermesi mümkün değildir.⁵⁶

Eş'arî'nin mutlak mürid tanrı anlayışının bir devamı olarak Allah'ın verdiği sözden dönmemesinin de mümkün ve adil olduğunu söylemesi beklenirdi. Çünkü ona göre Allah'ın kendinden

⁵² Metin Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 242.

⁵³ Cüveynî, *Kitâbü'l-irşâd*, 279.

⁵⁴ Hemedânî, *Şerhu'l-uşûli'l-hamse*, 488.

⁵⁵ Harun Çağlayan, "Teklif Karşısında Çocukların Dünya ve Ahiretteki Durumu", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (2014), 55, 54.

⁵⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl Eş'arî, *el-Lüma' fi'r-red 'alâ ebli'z-zeyg ve'l-bida'*; thk. Hamûde Gurâbe (Mısır: Matbaatu Mısır Şirketu Musâheme Mısriyye, 1955), 117, 118.

başka hiçbir etik değerle kısıtlanması mümkün olamayacağına göre irade buyurduktan sonra O'nun yalan söylemesinin de caiz olması gerekir. Kanaatimizce Eş'arî'nin yalan söylemeyi ulûhiyet için olanaksız görmesinin nedeni, değerlerin kendisini de aşan sınırsız bir mutlaklığın bizzat mutlak olanın kendisini sorgular bir hale düşürdüğüne farkına varması olabilir. Bu bağlamda Eş'arî yaklaşımının çocukların elemi meselesi de dâhil, mutlak tanrı algısına zarar verebilecek reel ve rasyonel tüm olasılıkları ortadan kaldırma çabalarının, aslında birey veya çocukların haklarını korumakla değil tanrısal egemenliği sağlamlaştırmakla ilgili olduğu görülmektedir.

Mâtürîdîlerin çocukların elemi meselesindeki rivayetlere mesafeli yaklaşımlarından⁵⁷ onların kâfir çocuklarının ahirette imtihan edilmesini kabul etmedikleri ve bu durumdaki çocukların ya müminlerin çocukları gibi huzurlu olacaklarına ya da en azından acı çekmeyeceklerine inandıkları sonucunu çıkarabiliriz. Diğerleriyle kıyaslandığında Mâtürîdî yaklaşımının daha sürdürülebilir bir çözüm olduğu düşünülebilir. Nitekim hadis tekniği açısından çocukların yeniden imtihan edilmek, cennet ile cehennem arasında bir yerde kalmak, cennette hizmetçilik yapmak, toprağa dönüştürülmek veya cehenneme girmek gibi durumlarına ilişkin rivayetler; hem nakillerinin farklı olması hem de bazılarının zayıf ve sarih hükümlere muhalif olması gibi nedenlerden dolayı sıkıntılı olduğu görülmektedir.⁵⁸ Bu bağlamda çocukların ahiretteki elemeleri meselesinde, onların sıkıntı çekeceklerini ifade eden nakli bilgilerden daha çok ahlaki ilkelere göre düşünmek daha sağlıklı olabilir.

Çocukların elemi meselesinde Mâtürîdî yaklaşımı, gerçekte Mu'tezile ile aynı bağlamda değerlendirilmek mümkündür. Çünkü her iki görüşte de bir hikmete binaen dünyada çocukların acı çekmelerinin ahlaki açıdan bir sıkıntı oluşturmayacağı düşünülmektedir. Mu'tezile, çocukların acı çekmesinin hikmetini yetişkinlerin ibret almaları şeklinde açıklarken Mâtürîdîler, bu hikmetin tam olarak ne olduğunun bilinemeyeceğini söyler. Kanaatimizce Mâtürîdî yaklaşım, çocukların elemi meselesinde Mu'tezile ve Eş'arîlik arasında orta bir yol bulmayı denemiş; ancak bunda çok da başarılı olamamıştır. Bununla birlikte Mâtürîdîler, Allah'ın hikmete aykırı iş yapmayacağını kabul etmekle en azından teoride ilahi fiillerin etik ilkelere aykırı olamayacağını savunabilmişlerdir.

Sonuç

Müslüman kültüründe çocukların elemi meselesi, dünya ve ahirette olması ile mümin ve kâfirlere ait çocuklar arasında olması bağlamında iki farklı düzlemde tartışılmıştır. Dünya ve ahirette çocukların elemi, etik ilkeler açısından aynı bağlamda değerlendirilirken; dinî kabuller açısın-

⁵⁷ Pezdevî, *Uşûlu'd-dîn*, 239.

⁵⁸ Selim Demirci, "Kelâmî Bazı İhtilafların Kaynağı Olarak Hadisler Müslüman Olmayanların Bulûğ Çağına Ermeden Ölen Çocuklarının Ahiretteki Durumuna Dair Bazı Rivayetler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2016), 156, 157.

dan mümin ve kâfir ebeveynlere sahip olmalarına göre farklı açıdan ele alınmıştır. Diğer bir deyişle dünyada iken ayırım yapmaksızın tüm çocukların acı çekmesinin etik açıdan ne anlam ifade ettiği tartışılırken, ahirette müminlerin çocukları zaten cennete gireceğinden sadece kâfire ait çocuklarının maruz kalacağı elemelerin nasıl anlaşılması gerektiği ele alınmıştır.

Hâricilere göre çocuklar, dünya ve ahirette ebeveynlerinin hükmüne bağlıdır. Dolayısıyla onlar, çocuk olmalarına rağmen ebeveynlerinin durumlarına göre yargılanacakları için duruma göre azap veya mükâfatla yüzleşmeleri mümkündür. Yani onlar, ebeveynleri gibi savaşlarda öldürülebilir, esir alınabilir veya ahirette ebeveynleriyle birlikte azap görebilirler. Çünkü kâfirlerin azap çekmesi zulüm olmayacağından azaplarının artırılması için çocuklarının da onlara katılması ahlaka aykırı değildir. Mu‘tezile’ye göre ayırım yapmaksızın mümin veya kâfirlere ait tüm çocuklar, dünyada iken elemelere maruz kalabilir; ancak ilahi adalet gereği çektikleri bu acıların karşılığında ahirette kendilerine mükâfat verileceğinden dolayı onların dünyada acı çekmeleri zulüm olarak değerlendirilmez. Ahirette ise çocukların tamamı, her türlü elemenden uzak bir yaşam sürecektir.

Ehl-i Sünnet’in Eş‘arî kanadına göre, karşılığında bir kazanç olmaksızın tüm çocukların dünya ve ahirette elemelere maruz kalması caizdir. İsteddiği her şeyi yapma özgürlüğüne sahip olmasından dolayı Allah’ın çocuklara elem vermesi, zulüm değildir. Bununla birlikte ahirette müminlerin çocuklarının bağışlayacağı, kâfirlerin çocuklarının ise yeniden imtihan edileceği haber verildiği için bu şekilde inanılması gerekir. Mâtürîdîler suçların bireyselliği, yargılamanın eşitliği ve akli yetkinliğe sahip olmayanların masum olması gibi Müslüman inancının genel ilkelerine aykırı bulduklarından dolayı, Eş‘arîlerin yaklaşımına karşı çıkarak, kâfirlere ait çocukların ahirette yeniden yargılanması fikrine sıcak bakmazlar. Mâtürîdî yaklaşımına göre ahirette, müminlerin çocuklarına verilen nimetlerin aynısının kâfirlerin çocuklarına da verilmesi veya en azından onların olumsuz bir neticeyle karşılaşmayacakları umulur. Ancak dünyada iken ayırım yapmaksızın tüm çocuklar, sebebini tam olarak sadece Allah’ın bildiği bir hikmetten dolayı elemle karşılaşabilir.

Kur’an’da çocukların elemi meselesiyle ilişkilendirilmesi mümkün olan, canlı halde çocukların toprağa gömülmesi (mev’ûde) ve peygamberlerin hayatlarıyla ilgili bazı anlatılar bulunmaktadır. Genel olarak ayetlerde çocukların öldürülmesinin cezayı gerektiren büyük bir suç ve günah olduğu haber verilmiştir. Kıssalarda geçen imtihan amaçlı çocukların acı çekmesiyle ilgili rivayetler hakkında çok fazla şey söylenebilir; ancak bunlardan hiç birinin genel etik ilkelere aykırı anlaşılma imkânından bahsedilemez. Çünkü Kur’an genelinde ifadesini bulan temel ahlaki ilkelerin ortak paydası, bu tarz yorumlara müsait değildir. Ancak ilgili ayetlerin Müslüman kültüründe, genellikle ahlaki ilkelere aykırı ve tatmin edici olmaktan uzak bir tarzda yorumlandığı görülmektedir.

Çocukların elemi meselesinde, klasik teolojik yaklaşımların çocukların dünya ve ahirette maruz kaldıkları sıkıntılara etik açıdan tatmin edici cevaplar vermekten uzak olması, onların akli ve nakli bilgileri kendi ilke ve beklentilerine göre yorumlamalarıyla ilgili bir durumdur. Müslüman düşünürler, meselenin etik boyutunu ele alırken çocukların haklarını korumaktan daha çok Allah'ın ulûhiyetine zarar vermeyecek bir tarzda konuları değerlendirme eğiliminde olmuşlardır. Ancak bu yaklaşım tarzı, sorunun kaynağı olan gerçek sebeplerin açığa çıkmasına engel olduğu gibi, çözümün başka yerlerde aranmasına neden olduğundan problemin daha da karmaşık bir hale gelmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla sorunun tarif ve çözümünde, Müslüman düşünürlerinin çoğunlukla meselenin yanlış tarafında durduğu söylenebilir.

Araştırmada ulaşılan veriler analiz edildiğinde, çocukların dünyada acı çekmesiyle sonuçlanan olay örgülerinin Allah'ın sıfatlarıyla ilgili teorik bir açmaz değil, doğrudan veya dolaylı olarak insan eylemleriyle ilişkili pratik bir sorun olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kanaatimizce çocukların elemi meselesinde yapılması gereken, öncelikle konunun mutlak ahlaki ve mutlak masum varlıklar arasında uzlaştırılması gereken teolojik bir tartışma alanı olmaktan kurtarılıp insanlar tarafından çözüme kavuşturulması gereken beşerî bir sorun olarak yeniden tanımlanmasıdır. Bu şekilde hem sorunun kaynağı hem de çözüm yolları hakkında daha sağlıklı neticelere ulaşılabilecektir.

Etik Beyan / Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s):

Harun ÇAĞLAYAN

Finansman / Funding:

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Arslan, Hulusi. “Doğal Felaket ve Istaraplar Konusunda Kelamcılarının Görüşleri”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/2 (2002), 19-34.
- Aydın, Hüseyin. “İlâhî Adalet Açısından Çocuk ve Hayvan Elemleri Meselesi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2009), 1-27.
- Bağdâdî, Abdülkâhir b. Muhammed. *el-Farḳ beyne'l-fırak*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1995.
- Bağdâdî, Abdülkâhir b. Muhammed. *Uşûlu'd-dîn*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Bayram, İbrahim. “Mu'tezile'de Çocukların Dinî Konumu”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2020), 209-250.
- Cüveynî, Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Yûsuf. *Kitâbü'l-irşâd ilâ kavâti'l-edilleti fî uşûli'l-ittikâd*. thk. Mûsa Muhammed Yusuf. Bağdat: el-Mektebu'l-Hancî, 1950.
- Çağlayan, Harun. “Teklif Karşısında Çocukların Dünya ve Ahiretteki Durumu”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (2014), 37-60.
- Demirci, Selim. “Kelâmî Bazı İhtilafların Kaynağı Olarak Hadisler Müslüman Olmayanların Bulûğ Çağına Ermeden Ölen Çocuklarının Ahiretteki Durumuna Dair Bazı Rivayetler”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2016), 137-161.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl. *el-İbâne 'an uşûli'd-diyâne*. Beyrut: Dâr İbn Zeydûn, ts.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl. *el-Lüma' fî'r-red 'alâ eblî'z-zeyg ve'l-bida'*. thk. Hamûde Gurâbe. Mısır: Matbaatu Mısır Şirketi Musâheme Mısriyye, 1955.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl. *Maḳâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-muşallîn*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Kahire: Mektebetü'l-Nehdati'l-Mısriyye, 1950.
- Hemedânî, Ebü'l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed. *Şerḥu'l-uşûli'l-ḥamse*. thk. Abdülkerîm Osman. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1996.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' Şihâbuddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Mustafa Seyyîd Muhammed. Kahire: Müessesetü'l-Kurtuba, 2000.
- İhvân-ı Safâ. *Resâilu ihvâni's-safâ ve hullâni'l-vefâ*. Kum: Maktab al-I'lâm al-İslâmî, 2000.

- Kapar, Mehmet Ali. “Mev’ûde”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/491-492. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Ahmed b. Ebu Bekr. *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’ân*. thk. Abdulmuhsîn el-Türkî. Beyrut: Muessesetu’r-Risale, 2006.
- Maraz, Hüseyin. “Mu’tezile Kelâmında Bir Hak Ediş Olarak İvazın İlahî ve İnsanı Yönü”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2018), 101-138.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Kitâbü’t-terhîd*. thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi. Ankara: İsam Yayınları, 2013.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te’vîlâtü Eblî’s-sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2005.
- Nesefî, Ebü’l-Muîn Meymûn b. Muhammed. *Bahru’l-keîlâm fî ilmi’t-terhîd*. thk. Veliyyüddîn Muhammed Sâlih el-Farfûr. Dımeşk: Mektebetu Dâru’l-Farfûr, 2000.
- Nesefî, Ebü’l-Muîn Meymûn b. Muhammed. *Tebşîratü’l-edille fî uşûli’-d-dîn*. thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004.
- Ögük, Emine. *Maturidi’nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Özdemir, Metin. “Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 225-257.
- Pezdevî, Ebü’l-Yüsr Muhammed. *Uşûlu’-d-dîn*. thk. Hans Peter Linss. Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyyetü li’t-Türâs, 2003.
- Şehristânî, Ebü’l-Feth Tâcüddîn Abdulkerîm. *el-Milel ve’n-nihâl*. thk. Mühennâ Emîr Alî. Beyrut: Dâru’l Ma’rife, 1993.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah İbn Abdulmuhsîn et-Türkî. Kahire: Dâru’l-Hicr, 2001.
- Taylan, Necîp. “Din Felsefesinde Kötülük Problemi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1994), 47-79.
- Teftâzânî, Sa’düddîn Mes’ûd b. Ömer. *Şerhu’l-Akâidi’n-Nesefiyye*. thk. Tâhâ Abdurraûf Sa’d. Kahire: Mektebetu’l-Ezheriyye lit-Türâs, 2000.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an haqqâ'iki ğavâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-e'kâvil fî vü'cûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Kahire: Mektebetu'l-Ubeykân, 1998.